

TÖMÖRY MIKLÓS

ELTE Humán Tudományok Kutatóközpontja, Történettudományi Kutatóintézet

Aetas 40. évf. 2025. 4. szám, 141–145.

ISSN 0237-7934

DOI 10.14232/aetas.2025.4.141-145

www.aetas.hu

Másként szabadelvűek

Monográfia a dualizmus-kori kormánypárt szerb politikusairól

Jerić, Kristian M: *Srbi „vladinovci”: srpski političari u užoj Ugarskoj, pritalice ugarske vlade. Beograd: Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu, 2019. 376 oldal*

Jerić Krisztián (Kristian M. Jerić) a Belgrádi Egyetem kutatója munkájának középpontjában a 19. századi szerb–magyar kapcsolatok, illetve Bács-Bodrog vármegye és Zombor város történelme áll. Disszertációjának átdolgozott változatát a Belgrádi Egyetem kiadásának gondozásában jelentette meg. Bár a „»Kormánypárti szerbek:« szerb politikusok a szűkebb Magyar Királyságban,¹ a magyar kormány hívei (1867–1905)» című könyv már 2019-ben napvilágot látott, az azóta eltelt hosszabb idő ellenére úgy gondolom, hogy a szerb nyelvű kiadvány főbb megállapításai, eredményei a magyar nyelvű nyilvánosság érdeklődésére is számot tarthatnak.

A szerző vizsgálatának középpontjában a magyarországi szerbek azon politikai elitje áll, mely a Szerb Vajdaság és Temesi Bánság megszüntetését követően (1860), majd a kiegyezés és a magyar kormányzat nemzetiségekre és vallási autonómiára vonatkozó politikájának megalapozása (1867–1868), illetve az egykori katonai határőrvidék vármegyerendszerbe történő teljes integrációja (1876) utáni időszakban tevékenykedett. A vizsgált időtartam a dualizmus létrejöttének évétől a

Tisza István által vezetett Szabadelvű Párt választási vereségéig (1905) tart. A monográfia kitér a magyarországi szerb politika összes fontos színterére: az országgyűlés (elsősorban a képviselőház), valamint a jelentősebb (számos és/vagy tőkeerős) szerb népességgel rendelkező vármegyék (Bács-Bodrog, Torontál, Temes), illetve városok (Zombor, Újvidék, Nagyikinda, Nagybecskerek, Szentendre stb.) törvényhatóságainak munkájára, valamint az ortodox Karlócai Metropólia intézményeire (elsősorban az egyházi iskolai kongresszusokra).

Mint arra a szerző rámutat, a nemzeti-ségi kérdést szerb szempontból vizsgáló művek elsősorban Svetozar Miletić ügyvéd, szerkesztő, pesti és zágrábi parlamenti képviselő, újvidéki polgármester (1861–1862 és 1867–1868) és egyházi kongresszusi képviselő munkájára, illetve az ő politikai örökségére koncentrálnak. A kiegyezés utáni magyarországi szerb politikum szempontjából valóban kulcsfontosságú Miletić, illetve az általa alapított Szerb Nemzeti Szabadelvű Párt, majd az annak 1887-es kettéválása után létrejövő Jaša Tomić-féle rivális Szerb Nemzeti Radikális Párt, valamint a horvát szászor szerb politikusainak tevékenysége, amit Vasa Stajić, Nikola Petrović, Vasilije Đ. Krešić, Nives Rumenjak, Dejan Mikavica és Goran Vasin a szerző által kiemelt és hivatkozott művei dolgoznak fel.² Miletić és követői alapvetően elutasították az 1867-es rend-

¹ Horvátországot és Szlavóniát a szerző nem vizsgálja.

² Stajić, Vasa: *Svetozar Miletić*. Beograd: Jugostok, 1938.; Petrović, Nikola: *Svetozar Mile-*

szerváltás után kialakított politikai rendszert, sikkra szálltak a magyarországi nem magyar népek nemzetként való elismerése, a vármegyék nemzeti alapon történő „kikerekítése” (átrajzolása), a széles körű nemzeti-ségi nyelvhasználat lehetősége mellett. Miletić 1879-ben szabadult a börtönből, megroppant egészsége miatt azonban ekkor nem tudott vezető szerepet játszani a közéletben. Az államjogi kérdésekre koncentráló szerb liberálisok 1872-ben érték el legjobb választási eredményüket, ekkor hat képviselőt jutattak az országgyűlésbe, ezt követően viszont ciklusról ciklusra egyre kevésbé tudták megszerezni a szerbek által lakott kerületek választóinak bizalmát; 1887-ben a Miletić politikai örökségéért egymással küzdő két párt közül egyik sem juttatott képviselőt a képviselőházba. Ezt követően a szerb nemzeti ellenzék a vizsgált időszak végéig nem jutott az alsóházba, egy képviselő, Ljubomir Pavlović radikális politikus (1901) kivételével.

Az 1870-es évek második felétől a szerb nemzeti ellenzék pártjainak relatív sikertelenségét a parlamenti választásokon a szerző szerint csak részben magyarázza Miletić domináns személyiségének háttérbe kényszerülése, a választójog korlátozott jellege, illetve a magyar kormányzatok egyre erősödő represszív fellépése a kulturális és egyházi intézményekkel szemben. Jerić szerint a konkurens politikai pártokból érkező szerb képviselők azért is lehettek sikeresek, mert több figyelmet fordítottak a választópolgárok egzisztenciális problémáira, illetve körzetük ügyeit is (nagyobb) sikerrel tudták képviselni a parlamentben. A szerző 32 olyan szerb képviselő tevékenységét vizsgálja, akik nem a szerb nemzeti ellenzék szí-

neiben, hanem a Deák-párt, később Tisza Kálmán Szabadelvű Pártjának programjával szereztek országgyűlési mandátumot. Ezen csoporton kívüli szerb képviselők politikai pályafutását is érinti az elemzés; minden országos párt szerb nemzetiségű képviselőit és tevékenységüket bemutatja a kötet. Így az olvasó megismerkedhet olyan pártok platformján bejutott politikusokkal, melyek nem (vagy még nem) tartoztak a kormánytöbbséghez; így a Tisza-féle balközép, szélbal és Apponyi Albert Nemzeti Pártjának szerb képviselőivel. Jerić Krisztián impozáns forrásanyagra alapozza elemzését: a képviselőházi naplók, minisztériumi iratok és minisztertanácsi jegyzőkönyvek mellett többek közt az Országos Széchényi Könyvtár és az újvidéki Matica srpska kézirat-, illetve levélgyűjteményét, a Vajdasági Levéltárban őrzött vármegyei fondokat, az ortodox egyház-szervezet intézményeinek Karlócán őrzött anyagain, illetve további belgrádi és zombori levéltári anyagokat is bevon vizsgálódásaiba. A felhasznált periodikák kapcsán hangsúlyozza a forrásadottságból adódó nehézségeket, ugyanis a kormánypárti szerbek (*Srbi vladinovci*) csak rövid ideig tudtak saját orgánumot fenntartani (*Srpski dnevnik*), így programjukat egyéb forrásokból rekonstruálja.

A mű célja tehát a szerb történetírás által eddig alig vizsgált, de gyakran negatív kontextusban említett csoport működésének, hatásának, társadalmi beágyazottságnak vizsgálata. A kötet precíz és részletes leírást nyújt a kiegyezésről, annak intézményrendszeréről, a főbb politikai fordulópontokról. A mű egészen végigvonuló kérdés az, hogy a kormánypárti szerbek hatékonyabban tud-

tić: 1826–1901. Beograd: Nolit, 1958.; Krestić, Vasilije Đ.: *Srbi u Ugarskoj 1790–1918*. Novi Sad: Matica srpska, 2013.; Rumenjak, Nives: *Politička i društvena elita Srba u Ugarskoj potkraj 19. stoljeća. Uspón i pad srpskoga kluba*. Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2005.; Mikavica, Dejan: *Srpsko pitanje na ugarskom saboru: 1690–1918*. Novi Sad: Filozofski fakultet, Odsek za istoriju, 2011. (ma-

gyar ismertetését lásd: Bíró László: *Dejan Mikavica: A szerb kérdés a magyar országgyűlésben, 1860–1918*. Klio: Történeti szemléző folyóirat, 23. évf. [2014] 1. sz. 24–34.); Vasin, Goran: *Sabori raskola: Srpski crkveno-narodni sabori u Habzburškoj monarhiji 1861–1914*. Beograd: Službeni glasnik, 2015.

ták-e megjeleníteni és képviselni a közösség autonóm (értsd: egyházi-iskolai) és gazdasági ügyeit, mint a rendszerellenzékként felépítő szerb liberálisok és radikálisok. Jerić a társadalmi-politikai kontextus felvázolása után a könyv terjedelmének több mint felét kitevő három fejezetben az országgyűlés működését, a pártrendszer változásait és a szerb képviselők munkáját, az általuk felvetett fő témákat veszi górcső alá. Ciklusról ciklusra halad, részletesen beszámolva a választásokról és a parlament munkájáról. A narratívában egymást követik a választási eredmények, a képviselők rövid életrajzai, majd országgyűlési tevékenységük összefoglalása. Az olvasó hamar elveszik az adatok között, a könnyebb tájékozódást egy név- és tárgymutató megkönnyíthette volna. Ezt a hiányt sajnos csak részben pótolja a függelék, ahol harminc politikus rövid életrajzát olvashatjuk.

A harmadik fejezet a kiegyezés évétől az országos Szabadelvű Párt megalakulásáig (1875) tartó időszakot mutatja be. A jelentős számú szerb választópolgárral rendelkező körzetek többsége ezekben az években még Miletic-párti (azaz az ő 1869-es nagybecsereki programját elfogadó) politikust küldött a parlamentbe. Ugyanakkor már ekkor bejutottak a törvényhozásba Deák- és Tisza-párti képviselők. Közülük kiemelkedett Đorđe Stratimirović katonatiszt, aki 1848 nyarán a felkelő szerb csapatok főparancsnoka, majd 1865 és 1872 közt pedig az országgyűlés tagja volt. Az évtized közepén még Miletic pártján állt, azonban hamarosan megromlott köztük a viszony. A két politikus személyes konfliktusai mellett a viszály egyik fő oka az volt, hogy Miletic-tyel ellentétben Stratimirović adottnak tekintette az új államberendezkedés alapvető jellemzőit (így annak nemzeti-ségi politikáját is), és e törvényi kereteken belül kívánta előmozdítani a nemzeti és egyházi jogok biztosítását. 1869-ben a Deák-párt színeiben választották meg Nagybecskereken. Politikusként pártkötődése ellenére autonóm módon politizált, 1872-ben pedig már önálló szerb programmal próbált

– sikertelenül – a parlamentbe jutni, mely kudarc után visszavonult az országos politikától. Az 1870-es évek első fele a Miletic-párt aranykoraként jellemezhető, ugyanakkor már ekkor megjelentek a szerb liberális politikusok Deák-párti vagy balközépi, többnyire állami hivatalnoki háttérű kihívóként: Miloš Dimitrijević, Aleksandar Stojacković és Teodor Mandić.

A következő fejezet az 1875 és 1884 közti szűk egy évtizedet dolgozza fel, mely időszakban a belső ellentétekkel küzdő Szerb Nemzeti Szabadelvű Párt visszaszorult, Tisza Kálmán Szabadelvű Pártja ugyanakkor előretört a választásokon. Ebben az időszakban kiemelkedik Miloš Dimitrijević parlamenti munkája, aki kormánypártiként (sikertelenül) felszólalt a nagyikindai körzet felszámolásának módja, illetve a Tököly Száva-féle alapítvány (a pesti Tökölyánium) felügyeletének a Szerb Matica egyesülettől történő elvétele ellen. Az ötödik fejezet az 1884-es és 1905-ös választások közti viharos időszakot dolgozza fel. Az 1880-as években három részre esett a rendszerellenzéki szerb párt; először a miletici program revízióját hirdető „szerb notabilitások” váltak ki Nika Maksimović és Svetislav Kasapinović vezetésével, majd 1887-ben Jaša Tomić szociális kérdéseket előtérbe helyező szerb radikálisai bontottak zászlót. Egyik párt sem ért el jelentős sikereket a választásokon. Ugyanakkor az soknemzetiségű támogatói bázissal és a korban 5–8 szerb képviselővel rendelkező országos Szabadelvű Párt Bácskában és Bánátnban is domináns helyzetbe került. Az időszak kormánypárti képviselői közül a legaktívabb Milan Isaković, Ivan Ivanović és Aleksandar Stojacković volt. Ebben az időszakban már erősebben kötötte őket a frakciófegyelem, ugyanakkor voltak olyan ügyek, melyekben a többséggel szemben felszólaltak. Ilyen volt például az egykori határőrvidéken a tradicionális nagycsaládok (*zadrugák*) gazdasági intézményének megszüntetése 1884-ben (mely ellen Milan Isaković szólalt fel). Az 1894–1895-ös egyházpolitikai törvényeket a szerb nemzeti ellenzék az ortodox

autonómia súlyos megsértéseként utasította el, míg a kormánypártiak természetesen támogatták (vagy kénytelenek voltak támogatni). A két álláspont közti mérsékelt, a polgári házasságot elviekben támogató, annak kötelezővé tételét viszont ellenző kritikát fogalmazott meg Pavle Drakulić zombori képviselő, aki Apponyi Albert mérsékelt ellenzéki Nemzeti Pártja színeiben jutott az országgyűlésbe.

A könyv hatodik fejezete a szerb képviselők és hivatalnokok jelenlétét elemzi a városi képviselőtestületekben, a minisztériumokban és a vármegyei tisztségviselők között. A szerző egyrészt bemutatja számos kormánypárti politikus elő- és utóéletét, másrészt cáfolja azt a szerb historiográfiában megjelenő állítást, mely szerint a szerbek drasztikusan alulreprezentáltak voltak a vármegyei adminisztrációban. Kitér a törvényhatósági jogú és rendezett tanácsú városok magisztrátusi viszonyaira is. Az utolsó fejezet a Karlócai Metropólia fő döntéshozó szerve, az egyházi kongresszusok történetét dolgozza fel a kormánypárti szerb politikusok működésére koncentrálva. E gyűléseken a magyarországi, horvátországi és szlavóniai ortodox egyházszervezet világi és egyházi, a hívek által választott tagjai vettek részt. A szerémségi Karlócan megtartott gyűlések fő feladata a metropolita-érsek választása és az autonóm ügyek (oktatás, kulturális tevékenységek, vagyongazdálkodás) intézése volt. Fontos kiemelni, hogy e kongresszusokon teljesen más erőviszonyokkal találkozunk, mint az országgyűlésen; jóval nagyobb szerepet játszottak a szerb liberális és radikális küldöttek. Az 1864 és 1902 között összehívott kongresszusok gyakran működésképtelenné váltak vagy botrányba fulladtak. A gyűlések diszfunkcionalitása a szerb egyházi autonómia jellegével kapcsolatos alapvető nézeteltérésre vezethető vissza. A szerb liberális többség az egyházi autonómiát a 17. és 18. századi privilégiumokból vezette le, melyek nyomán az egyházi intézményeket és a metropolita-pátriárkát világi hatalom is megilleti (vö. *egyházi-nemzeti autonómia*), a

kongresszusnak egyfajta szerb népgyűlésként kell működnie. A magyar kormányok azt hangsúlyozták, hogy az autonómia az egyházi, iskolai és könyvkiadói tevékenységekre terjedt ki (vö. *egyházi-iskolai autonómia*), minden tevékenységet az alkotmányon (1868-as törvényi és legfelsőbb rendeleti háttér) kellett összhangba hozni. A kormány gyakorolta a király felügyeleti jogát: királyi biztost küldött a kongresszusra, melynek határozatait, illetve a többség által megválasztott metropoliták neveit gyakran nem küldte fel legfelsőbb megerősítésre. A vizsgált időszakban háromszor választott a kongresszus új metropolitát (szerb pátriárkát); ezeket a jelölteket azonban a magyar kormány, illetve a király egyik esetben sem találta elfogadhatónak, így a kormány jelöltjeit nevezték ki az egyházszervezet élére. Az 1870-es évektől a Miletić-párt fő ellenfele az ekkor még a magyar kormány által is támogatott German Andelić arhimandrita, majd püspök, 1881-től érsek-pátriárka volt. Az ő támogatói (Jovan Grujić Jota, Đorđe Popović Daničar; a *Srbski narod* köre) azonban nem rendelkeztek számottevő szavazattal. Andelić klerikálisai a liberálisok hatalmát le akarták törni, céljuk a kongresszusok joghatóságának elvétele, sőt az intézmény megszüntetése volt. A liberális és a klerikális tábor közé pozicionálta magát Aleksandar Stojacković, Miloš Bajić és Fedor Nikolić, a kormánypárt országgyűlési képviselőinek mérsékelt pártja, akiknek célja az egyházi autonómia magyar kormány által is szorgalmazott egységes rendezése volt. A teljes egyházszervezet működését szabályozó okmányt – az Aleksandar Stojacković által megfogalmazott *Egységes statútumot* – azonban nem tudták elfogadtatni a kongresszuson.

Jerić Krisztián műve gazdag forrásanyagon nyugvó alapos elemzés, mely egy a szerb és magyar történetírásban kevésbé kutatott témát vesz górcső alá. Az értekezés elhelyezi a kormánypárti szerb politikusokat a magyar politika országos és vármegyei kontextusában, felvillantva e gyenge belső koherenciával rendelkező csoport értékrendjét, generá-

ciós különbségeit, az általuk képviselt helyi és országos ügyeket és a politikai eszmék fejlődését. Hangsúlyozza a kormánypárti képviselők érdemét a bel- és külpolitikai szerb érdekek artikulációjában és képviseletében, esetenként a kormányzat politikájának befolyásolásában. A szerző értékes adatokkal szolgál a szerbek részvételéről a magyar közigazgatásban, ugyanakkor érdemes lett volna a kötetben szereplő adatok rendezé-

sével külön fejezetben kiemelni a kormánypárti politikusok gazdasági tevékenységeit, üzleti befolyását is. Jerić Krisztián műve fontos új szempontokkal és részletekkel gazdagítja a dualizmus kori nemzetiségpolitikával, a nem magyar népek nemzeti mozgalmával kapcsolatos képet. Remélhetőleg magyarul is olvashatjuk majd a szerző eredményeit a témában.